

1 MAART 1928.

AFLEVERING 11.

NADruk VERBODEN.

Opgericht door E. HEIMANS, J. JASPERS Jr. en Dr. JAC. P. THIJSSE.

REDACTIE:

J. HEIMANS, AMSTERDAM.

Dr. JAC. P. THIJSSE, BLOEMENDAAL.

ADRES DER REDACTIE:

Dr. JAC. P. THIJSSE, BLOEMENDAAL.

UITGAVE VAN:

W. VERSLUYS TE AMSTERDAM.

ADMINISTRATIE:

2e OOSTERPARKSTRAAT 223, AMSTERDAM.

PRIJS PER HALFJAAR f 3.25.

ZWERFTOCHTEN IN OERNEDERLAND (IV).

ZUID-LIMBURG II. (*Vervolg van blz. 231.*)

EN heden beginnen wij met het bezoek aan de nalatenschap van de Limburgers van het steenen tijdperk, waarvan ik bij voorbaat al direct wil opmerken, dat het zeer zeker vlijtige en handige mensen waren.

In de eerste plaats het „Ravijn”, het mijnencentrum en wel een uitgebreid, want de „Neolithiker” beoefenden eene soort silex-bouw, zooals wij tegenwoordig de metalen opzoeken, om werktuigen en wapenen te kunnen vervaardigen. In die tijden waren de metalen nog onbekend en hun plaats werd ingenomen door den betrekkelijk gemakkelijk te bewerken, brozen en zeer harden vuursteen (silex), dien men door afbikken, bijwerken, en zelfs polijsten, in snij-, schaaf-, kloof- en boorwerktuigen veranderde, d. w. z. dat men er haast al die voorwerpen uit vervaardigde, die de primitieve mensch voor zijne huishouding, jacht en strijd om het bestaan noodig had.

Met houweelen en bijlen, van denzelfden steen gemaakt, werd de steen uit mijngangen, die door het krijt getrokken werden, losgehakt en deze mijnschachten,

die afgesloten en met löss lagen overdekt en daarom goed bewaard gebleven zijn, werden reeds in groot aantal teruggevonden. Een goede wegwijzer is de vos, want zijn gangen zijn steeds ingangen tot mijnen, waarin hij vermoedelijk huist; wel is waar zijn de mijngangen gedeeltelijk ingestort, door mijnwerkers destijds met afval dichtgegooid of door indringende krijt of aarde opgevuld, maar bij het blootleggen bleken er vele nog in zoo'n goeden staat te verkeerren, dat men overal langs de wanden de slag- en schaafsporen duidelijk kon volgen; soms hebben deze arbeiders steunpijlers laten staan om het inzakken te voorkomen. In het algemeen zijn de gangen niet hoog, men kan er slechts in gebukte houding loopen, doch op een bepaalde plek heeft men wel hallen tot 5 M. hoog gevonden. De daarin ontdekte, gebruikte werktuigen hebben, daar zij noch met het licht, noch met de buitenlucht in aanraking zijn gekomen, hun origineele zwarte kleur nauwelijks verloren en zien er zoo verrassend nieuw uit, als waren ze eerst pas gemaakt.

Begin van het Ravijn en Jan Rumpelburg van Rykholt, de man die veel van vuursteen weet.

Foto D. v. D. SLEEN.

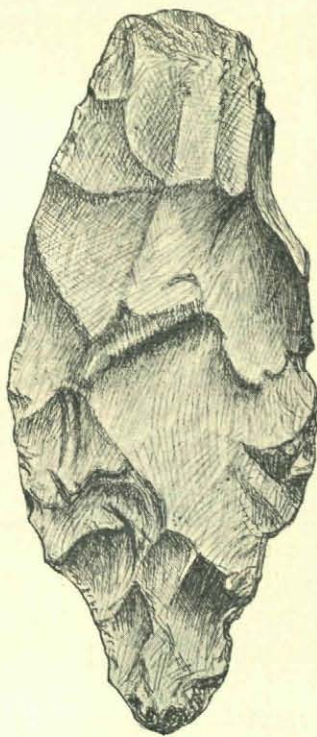
Heb ik zulk een vossenhol (er zijn steeds verschillende toegangen) gevonden, dan begint spoedig een lustig graven en ben ik maar eerst door de löss en humus heengedrongen, dan komt het uitwerpsel, verbrokkeld krijt vermengd met silex stukken, spaanders, scherven, gebroken, afgesleten soms ook heele artefacten, dikwijls met fragmenten van hertengeweien, zelden met houtskoollagen; wanneer deze echter voorkomen, is het een bewijs, dat er eens hier een vuur gebrand heeft en op zulke plaatsen kan men

beslist op goede en rijke vondsten rekenen. Het betreft dan ook echter altijd slechts eene niet van te voren te herkennen vindlaag, die, éénmaal afgegraven, niets meer oplevert d.w.z., het is met vinden dan gedaan. Zoo'n laag kan op $\frac{1}{4}$ M. doch ook op 3 M. diepte aangetroffen worden en bevindt zich bijna steeds in de nabijheid van, of vlak vóór een mijnschachtingang.

Hier worden de houweelen en schaven gevonden, zooals ik die onder No. 1 tot 7 afbeeld. Au fond is de arbeid aan elk stuk, om dit in een nuttig werktuig te veranderen, dezelfde; aangezien het evenwel geen machinearbeid, doch handwerk is, en de steen niet altijd zóó wil als de mensch het wenscht, is er géén één stuk precies eender als het andere, wel lijken ze veel op elkaar; bijna alle werktuigen zijn zoodanig bewerkt, dat zij gemakkelijk in de hand liggen en door bijwerken of afbikken zijn de randen zoo afgestompt, dat zij de hand niet kunnen bezeeren, want men hield ze bij den arbeid in de vuist, die men door een stuk dierenhuid beschermde. Dit laatste is natuurlijk maar eene veronderstelling.

$14\frac{1}{2} \times 6$ cm.
No. 1

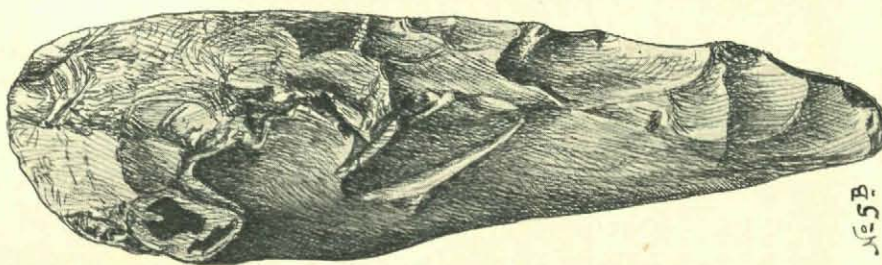
$14\frac{1}{2} \times 6$ cm. No. 2

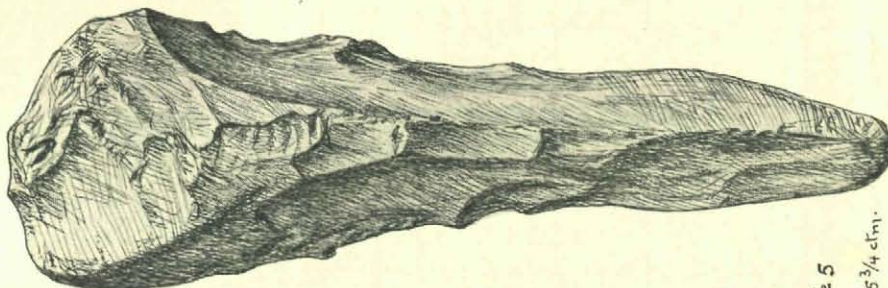
$13\frac{1}{2} \times 5$ cm.
No. 3

$10\frac{1}{2} \times 5$ cm.
No. 4

No. 5B

No. 5
 $17 \times 5\frac{3}{4}$ cm.

Het opsporen van deze artefacten is geen kinderspel, het vereischt goede spieren (want de laag waarin zij begraven liggen is meestentijds als cement zoo hard) en het zweet stroomt rijkelijk bij dit werk, dat, tusschen twee haakjes, ook nog met de grootste voorzichtigheid moet geschieden, daar men anders slechts gebroken stukken te voorschijn brengt. Stuit men b.v. op hertenhoorn, wat dikwerf het geval is (en waaruit volgt, dat het edelhert hier vroeger geen zeldzaamheid was) dan is het zaak bijzonder voorzichtig te werk te gaan, want dit hoorn heeft alle organische substantie verloren en is zacht als kaas geworden, wordt echter bij het in aanraking komen met de lucht spoedig weer hard.

Eens heeft mijn zoon, toen wij op 2 M diepte op een' prachtigen tak van een gewei stieten, 1½ uur met de grootste behoedzaamheid gewerkt, om dien zoo min mogelijk beschadigd te voorschijn te brengen, wat ook tamelijk wel gelukte, alleen brak, hetgeen trouwens niet te verwonderen was, het bijna 50 cm. lange stuk op verschillende plaatsen en werd het ook licht beschadigd (ik vertel dit slechts om te doen uitkomen, dat het niet zoo eenvoudig is goede documenten uit zulke lang vervlogen tijden in veiligheid te brengen) — zie teekening No. 8.

Ik vestig hierbij de aandacht op het stompe uiteinde, dat duidelijk aantoonde, dat deze gewetak met silex is afgezaagd (gesneden) en dat de punten dienden om ermee te werken. In een dergelijke silexmijn in België werd het geraamte van een bedolven mijnwerker uit die periode gevonden, die daar onder neergestorte blokken lag en zijn houweel van hertschoorn nog in de handen had; bekend als de „mineur d'Obourg”.

Zooals gezegd, liggen er rijkelijk veel van deze mijnen in het „Ravijn” en voorts ook op de omliggende heuvelhellingen en zoo gelukte het vriend van der Sleen dicht bij het „Grand Atelier Néolithique de Rijkholt” een belangrijk mijnsysteem te ontdekken, dat dan door Dr. van Giffen met groote zorg uitgegraven, gemeten en beschreven is.

Het bovenbedoelde „Atelier” en zijne omgeving is het aantrekkelijkste punt in dezen zoo interessanten uithoek; wanneer ik daar in den schemer van de hazelboschjes getreden ben en, door het groene halfduister omgeven, voorwaarts schrijd, gevoel ik steeds een lichte huivering bij de gedachte mij in zoo'n zeldzame omgeving te bevinden, waar de werkplaatsen van onze vroege voorvaders nog zoo goed geconserveerd liggen, dat men nauwelijks gelooven kan, dat ze al zoo oud zijn, als ze inderdaad wezen moeten. Dikwijls is het mij als moest ik het kloppen en hameren der werklieden hooren en als moest er plotseling één of een heele groep voor mij opduiken; hoe mogen ze er wel uitgezien hebben in hun ruwe dieren-vellen; zeker niet blinkend van reinheid.

Doch keeren wij tot de werkelijkheid terug en vorschen wij verder.

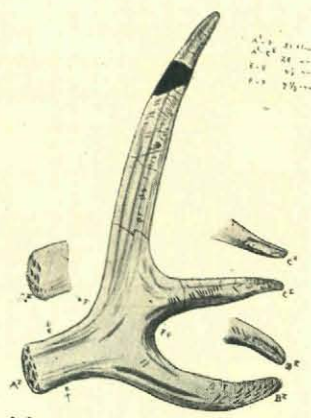
Het ca. 2000 M². groote Atelier is een indrukwekkend grootsch monument uit

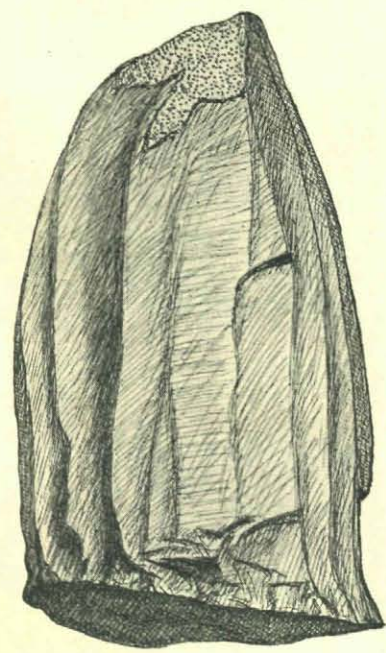
N° 6

12 x 4 1/2 ctm. N° 7. 11 x 6 1/2 ctm.

N° 8.

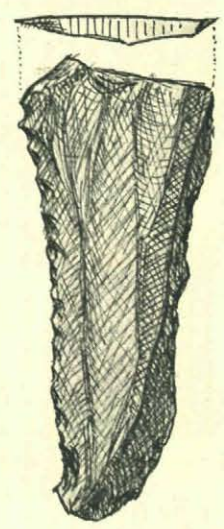

14 facetten

12 x 7 ctm. N° 9

6 x 1 1/2 ctm. N° 9A

N° 9B 6 x 2 1/2 ctm

dezen cultuurtijd en de blokken, die het vormen, zijn een bewijs, dat hier hard gewerkt is; denklijk is het slechts een stapelplaats van de eromheen liggende werkplaatsen geweest, want in den omtrek bevinden zich veel kleinere ateliers, die zeer interessant zijn en op grond waarvan ik hierboven de menschen als bekwaam kwalificeerde. Ik heb nu het grootste gedeelte van een messenatelier laten uitgraven en daar werden tegen de 50 kernstukken (nucleus noemt men ze) gevonden d.i. silexknollen die tot het vervaardigen van messen dienden en daardoor een bepaalden vorm gekregen hebben; verrassend regelmatig zijn deze stukken, waarvan de lengte varieert tusschen 10 en 14 cM. en waarbij door afslaan telkens 10 tot 16 messen in de rondte verkregen werden. Teekening No. 9 laat een dergelijken nucleus het beste zien, en zooals deze zagen bijna alle er uit met kleine variaties. Messen zelf werden hier niet gevonden, maar rondom het atelier

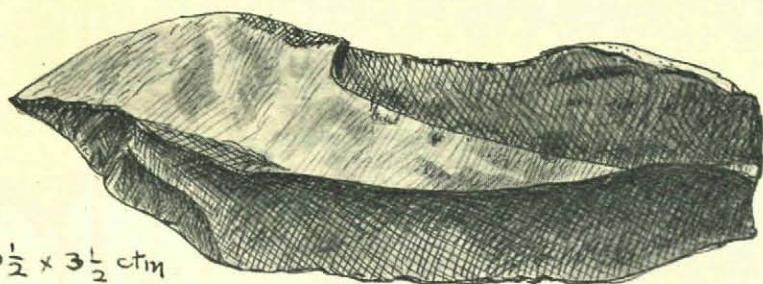
lagen een menigte splinters, die op zulk eene vervaardiging duiden (Teekening No. 9^{A-B}).

Terwijl wij aan het graven waren, kwam er op een keer een nachtegaal en een andermaal een roodborstje langzamerhand heel dicht bij ons; beiden keken nieuwsgierig met scheeve kopjes toe, wat wij deden en zongen ons dan een liedje voor; geen van beiden wist wat schuwheid was.

Een gedeelte van het „Atelier Néolithique” van St. Geertruid.
Foto C. A. WENNINGER MULDER.

En zoo ligt hier atelier bij atelier, echter moeten de meesten nog blootgelegd worden; alles is hier nog zeer geheimzinnig — overal gaat het over heuveltjes, door trechtervormige kuilen, langs kleine wallen en dalen, maar alles is dermate begroeid of met ondoordringbaar kreupelhout overdekt, dat er meestal niet bij te komen is en men het geschikte moment moet afwachten om verdere nasporingen met de spade te kunnen doen. En overal waar men heen blik, ligt silex, waar men graaft ligt silex, de geheele streek toont, dat hier intensief aan dit gesteente gewerkt en er naar gezocht is; zeer zeker was het toentertijd een export(ruil)-artikel, net zooals er kant en klaar zijnde werktuigen uit andere streken geïmporteerd werden, want op de hoogvlakte treft men zulke werktuigen, uit vreemd silex materiaal vervaardigd, aan en bij één stuk kon men reeds de herkomst uit Gr. Pressigny (Indre & Loire, Frankrijk) vaststellen. Daarentegen had ik het geluk in de Drunensche stuifduinen (N. Brabant) een 11 cM. lang echt Zuid-Limbursch mes te vinden, dat ik, omdat het beslist typisch is, hier onder No. 10 afbeeld. Aangezien dit stuk dus op circa 120 K.M. afstand van den oorsprong gevonden

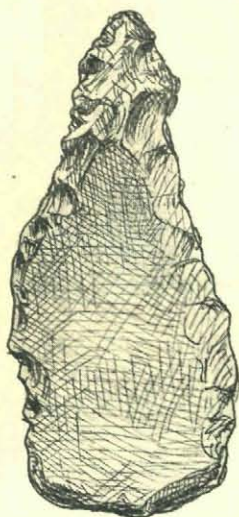

$10\frac{1}{2} \times 3\frac{1}{2}$ cm
№ 10.

№ 11

$5 \times 1\frac{3}{4}$ cm

№ 12a.

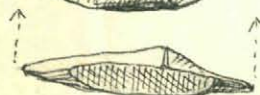
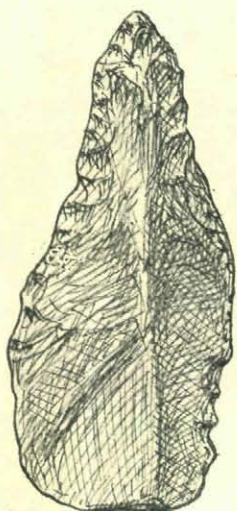
№ 13

$7\frac{1}{4} \times 4\frac{1}{2}$ cm

№ 14

$10\frac{1}{2} \times 5$ cm

№ 12

7×3 cm

9×4 cm.

№ 15

9×3 cm

№ 16

7×4 cm

№ 17

is, kan slechts ex-of transport in aanmerking komen en bestaat er geen twijfel, of het betreft hier Zuid-Limburgsch silex.

Naar alle waarschijnlijkheid werden in deze werkplaatsen de voor den bergbouw en het huiselijk gebruik noodige artefacten vervaardigd en deze laatsten in de woonplaatsen, die op de hoogvlakte lagen, gebruikt.

De aanwezigheid van dergelijke woonplaatsen is overigens intusschen door Dr. van Giffen bewezen, die eenige ervan heeft kunnen uitgraven, zonder er echter buitengewoon noemenswaardige vondsten te doen. Het betreft hier ronde, met steenen geplaveide hutkommen, die zich naar het midden toe verdiepen, en die uitvoerig in het „Tijdschrift van het Koninklijk Nederl. Aardrijkskundig Genootschap 2e serie dl. XLII 1923 afl. 4” beschreven zijn. Men neemt aan, dat deze „fonds de cabanes” een tentvormig dak hadden.

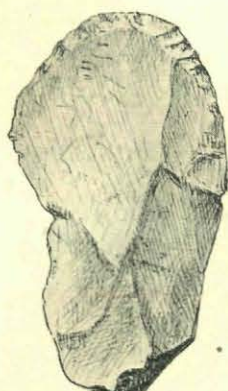
En hoe kwam men er toe op deze hoogvlakte van zulk eene enorme uitgestrektheid deze woonplaatsen te zoeken? Eigenlijk op een zeer eenvoudige manier, namelijk dáár zoekend, waar niets groeien wilde, waar de grond dus vol met steenen zat en men op de bebouwde akkers precies kon zien, waar geen vegetatie was. Op zulke plekken heeft de ploeg reeds geweldig veel steenmateriaal te voorschijn gebracht zoodat men wanneer er niet geplant is, ook daaruit reeds ongeveer kan opmaken, waar de nederzettingen zich bevonden hebben. In één der hutten werd een weinig aardewerk gevonden, dat als neolitisch (periode der gepolijste bijlen etc.) te beschouwen is.

Op deze hoogvlakte vindt men een groot aantal vuursteenstukken, waarmede gewerkt is, die dus zonder direct tot werktuigen gevormd te zijn, toch door het een of andere bruikbare gedeelte tot een zeker doel gediend hebben, hetgeen ook voor het geoefende oog aan de slijtage gemakkelijk te zien is; maar ook veel effectieve werktuigen en zelfs landbouwgereedschappen van vuursteen liggen hier in het rond, resp. lagen hier, want zeer veel is reeds in verzamelingen opgenomen. In de eerste plaats vermeld ik messen, dan schaven, boren, bijlen, bijltjes, hamers en soms ook pijlpunten. Op het voorgebergte (promontoire) aan den zuidwestelijken hoek van het terrein boven het gehucht Moorslag, vond ik de meest interessante pijl- en lanspunten, die ik hier onder No. 11 en 12 afbeeld. Dat het juist in dezen hoek verdedigingswapenen zou betreffen, schijnt mij zeer wel mogelijk, want Moorslag moet volgens de inwoners van Moordslag — sommige zeggen Moorenslag — afgeleid worden en ofschoon van een dergelijken slag niets bekend is, zoo zou dit toch best met zoo'n slag, die reeds in overoude tijden plaats vond, verband kunnen houden — ik vermoed, dat de lezers mij voor een groot fantast zullen aanzien — want juist op dit promontoire werden behalve mijne pijlpunten vroeger reeds vele andere gevonden (de boeren wisten hiervan niets als zij van moord en slag vertelden) zoodat het in 't geheel niet uitgesloten is, dat men hier een veldslag geleverd heeft. Natuurlijk hecht ook ik geen absolute waarde aan dit eigenaardige samentreffen van namen en vondsten,

ZWERFTOCHTEN IN OERNEDERLAND.

345

maar wat thans op „trecht” eindigt, was vroeger ook altijd een trajectum en wat

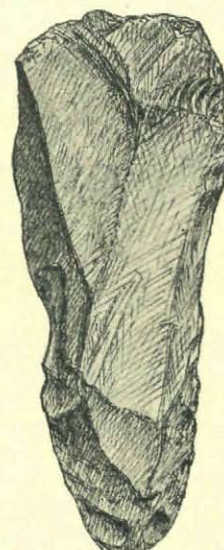
N° 18

18 x 4 cm

10 x 4 cm

N° 19

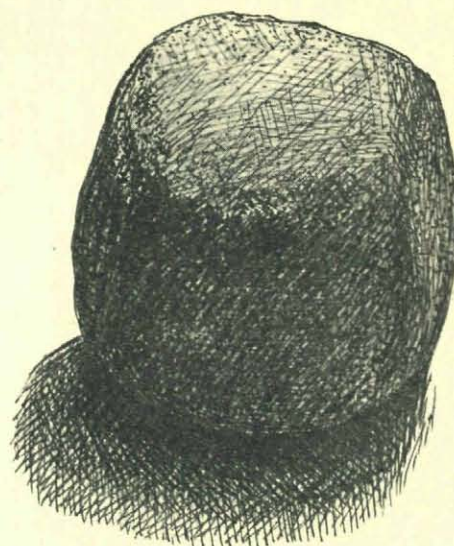
11 x 4 1/2 cm

N° 20

N° 21

10 x 7 cm

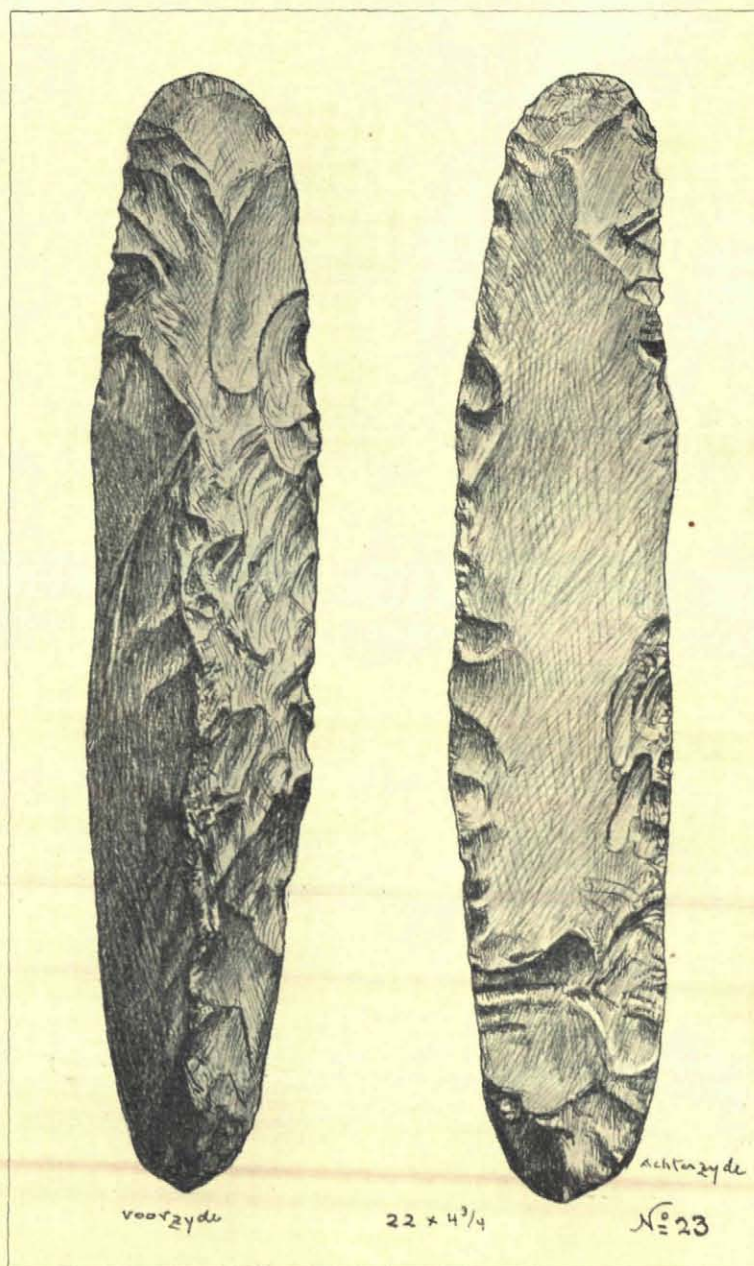

N° 22

5 x 5 x 5 1/2 cm

zijn de „doodwegen” hier te lande? waarschijnlijk die wegen aan welker einde men eens de dooden begraven heeft.

Zoo werden er in dezen hoek en nog in vele andere bijzonder goede stukken

gevonden, waarvan ik hier onder No. 13—18 eenig huisraad en onder No. 19, 20 akkergereedschap afbeeld. Zooals uit de teekeningen blijkt, zijn deze artefacten

bijna alle erg grof en plomp; de geheele cultuur schijnt zoo geweest te zijn, wat al door het mijnwerkerscentrum te verklaren is.

Slechts zeer weinig gepolijste stukken vindt men op de woninghoogvlakte en deze zijn, op enkele uitzonderingen na, ook niet bijzonder fijn gepolijst; het ging meestal over gaten en schrammen, want de menschen gunden zich geen tijd, om de stukken bij wijze van voorbereiding voldoende af te bikken, zoodat het eenvoudig onmogelijk was, het voorwerp in zijn geheel te polijsten; misschien ontbrak het den vervaardigers aan de noodige routine of geschooldheid hiervoor. De sneden der bijlen — en hier gaat het thans om — zijn daarentegen meestal goed uitgevoerd. Ik heb evenwel ook reeds menig brok van beslist goed gepolijste stukken gevonden, die niet uit Limburgsch materiaal vervaardigd zijn en daarom vermoedelijk ook importstukken voorstellen. Zie No. 21, het middengedeelte van een groote witte gepolijste bijl, die stukgeslagen of gebroken is, en daarna door afslaan tot een werkelijk bruikbaar racloir (schraper) geworden is. Overigens zijn de meeste gepolijste voorwerpen, die men vindt, slechts brokstukken.

Een typisch, maar zeldzaam voorkomend stuk is de maalsteen, waarvan onder No. 22 een goed exemplaar.

Voor de meeste menschen en lezers zijn mijne vertellingen vermoedelijk abracadabra; hetgeen ik trouwens ook zeer begrijpelijk vind in dit zandrijke land, waar — in ieder geval in het Noorden — iedere steen, hetzij door den mensch hetzij door natuurkracht, aangesleept is, zoodat men een steen een steen vindt en niets meer; mij zeggen deze vuursteen en veel meer en het eigenaardigste is, dat ik bijna overal hier in het land door menschen bewerkte steenen vind en daarvan wil ik, wanneer geen tegenspraak komt, in een volgend artikel verhalen, alleen voel ik mij gedrongen, reeds te dezer plaatse de opmerking te maken, dat deze bewerkte vuursteen en voor mij meer zijn dan doode documenten.

In hun publicatie: band 9/10, 1923 van de „Revue Anthropologique” geven de schrijvers van het zoo belangwekkende artikel over „La station néolithique de St. Gertrude” de heeren J. Hamal—Nandrin en J. Servais pag. No. 375 fig. 21 eene afbeelding van een bijzonder goeden bikkel, en schrijven daarbij „les pics tout à fait exceptionnels enz. recueillis dans le grand Atelier atteignent jusqu’ à 0 m. 265” (de longueur).

Met verwijzing naar de hiervolgende teekening No. 23 zou ik willen opmerken, dat dit door mij niet ver van het groot atelier uitgegraven bijzonder goede zuster-stuk wel is waar slechts 22 cM. lang is maar anders op haast alle punten zoo verbazend veel overeenkomst met het voorgenoemde vertoont, dat ik zonder aarzelen durf te verklaren, dat één en dezelfde man deze beide stukken vervaardigd heeft.

Haarlem, Dec. 1927.

R. OPPENHEIM.